

ДОСЛІДНИЦЬКІ МАРКЕРИ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

С. І. Хороб

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури; 76018, Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74; e-mail: khorob@ukr.net*

У статті зроблено спробу виявити дослідницькі засади наукового мислення відомого вченого з української діаспори Володимира Державина. На прикладі його багатьох праць теоретико-методологічного та історико-літературного спрямування, численних студій з українського та зарубіжного письменства, що їх еміграційний літературознавець написав у післявоєнні роки, визначено домінуючі маркери його дослідницького інструментарію.

Ключові слова: літературознавство української діаспори, Володимир Державин, наукове мислення, дослідницькі концепції.

Сьогоднішній розвиток української науки про літературно-художню творчість годі уявити без численних праць вітчизняних дослідників із зарубіжжя. Не абсолютизуючи всіх їх розвідок, усе ж зауважимо, що їх високий науковий рівень став можливим завдяки використанню вченими з діаспори найновіших західноєвропейських теоретико-методологічних та історико-літературних підходів в осмисленні і розумінні художніх явищ, дослідженні мистецьких і культурних процесів. Крім того, можна припустити, що представники українського літературознавства в еміграції, виконуючи покладену долею свою велику місію у знайомстві світового загалу з творами нашого національного письменства, просто не могли писати абияк. Тим паче, якщо такий науковець був заряджений духом глибокого патріотизму, справжнього націоналізму, що давало йому всі підстави гідно оцінювати і знати літературу інших народів, не применшуючи водночас значення в духовному розвої людства і рідного національного письменства. Вочевидь, ця українськість і європейськість однаковою мірою були важливими для дослідника з діаспори.

Власне таким і постає у своїх багатьох працях відомий теоретик, історик літератури і літературний критик Володимир Державин*, який

* Державин Володимир Миколайович (24.07.1899, Петербург, Росія – 7.03.1964, Авгсбург, Німеччина) – український літературознавець та мовознавець, критик, перекладач і поет, дійсний член НТШ (1948) та УВАН у США (1949). Навчався у Петербурзькій німецькій класичній гімназії (1909-1917) та на класичному відділі історико-філологічного факультету Петербурзького і Харківського університетів (1917-1921), в

переважну більшість свого життя мешкав і працював у баварських містах Німеччини – Авгсбурзі та Мюнхені. Тут він активно включився до еміграційного літературного художнього процесу, часто друкував свої праці (починаючи з 1945 року й завершуючи 1964 роками, він опублікував понад дві тисячі досліджень) на сторінках збірників «Мистецький Український Рух» та «Арка», журналів «Пороги» і «Визвольний шлях», «Літаври» і «Світання», «Фенікс» і «Київ», газет «Наше життя» і «Сучасна Україна», альманахів «Народний календар» та «Україна і Світ» тощо. Ідеї деяких з них випередили пошуки нинішніх структуралістів С. Левіна, Ж. Коена, Цв. Тодорова та ін. Зрештою, саме в діаспорі Володимир Державин остаточно сформувався як тонкий ерудит та інтелектуал, що, здається, однаковою мірою володів знаннями з близької йому української, а також зарубіжної культури, зосібна стародавніх часів, як блискучий літературознавець і мовознавець, як глибокий історик-дослідник еллінських, єгипетських, санскритських та гебрейських пам'яток минулого.

Посутні штрихи до його творчої біографії додає сучасний український літературознавець Олександр Астаф'єв: «Я. Гординський у своїй книзі «Літературна критика підсоветської України» (Львів, 1939), у розділі «Інтелектуалісти», називає людей, які у 20–30-х роках були «творцями нової української теорії та методології поезії й прози і літературознавства»: О. Білецький, В. Державин, Л. Білецький, М. Доленго, Г. Майфет, О. Лейтес, М. Йогансен, О. Фінкель. Свою долю вони пов'язали із Харківським Інститутом Народної Освіти і визначали його «духовне обличчя», – пише дослідник. – Про це ідеться і в книзі «Наукові установи та організації УСРР» (Харків 1930). В. Державин був «знавцем і російської, і західноєвропейської та американської літератури», притягував її «для зрозуміння українських явищ», щоб «шляхом такого порівняння вияснити їх генезу й вартість». «У цій великій ерудиції, спертій на пізнання чужих творів в оригіналах, лежить головна підвалина глибини й поваги його помічень, що виступають не відірвані, але в зв'язку з духовним життям Європи й Америки». Нагадаємо, що В. Державин володів українською, російською, санскритом, арабською, давньо- і новогрецькою, латинською, німецькою, французькою, англійською, італійською, давньогрузинською та іншими мовами» [1, с. 690].

аспірантурі Інституту народної освіти в Харкові (1922-1925). Науковий співробітник Харківського ІНО (1926), Харківської філії Інституту літератури Української академії наук (1927-1937), керівник теоретико-лінгвістичного семінару для аспірантів Інституту УАН (1938-1940). Кандидат історичних наук (1941). Надзвичайний професор Харківського університету (1941-1943). Емігрував до німецького міста Авгсбурга (1943). Працював в Українському Допомоговому Комітеті у місті Веймарі (1945), у редакціях україномовних видань Авгсбурга та Мюнхена (1944-1946), в Українському Вільному Університеті та в Українській Реальній Гімназії в Авгсбурзі (1946-1949). Доктор філософії УВУ (1949), надзвичайний професор (1952) і звичайний професор (1953) Українського Вільного Університету у Мюнхені.

І все ж його ім'я досі малознане в Україні, як не надто відоме і в діаспорі. Головним чином тому, що за життя він видав окремими книгами лише брошуру «Три роки літературного життя на еміграції» (Мюнхен, 1948) та циклостил «Курс загального мовознавства» (Авгсбург, 1947), а також укладену ним «Антологію української поезії» (Лондон, 1957). Згодом появилось посмертне видання, що його упорядкував та написав до нього передмову Ростислав Єндик, – «Володимир Державин. Афоризми» (Мюнхен, 1966). Усі інші літературознавчі, мовознавчі й культурологічні та історичні праці вченого, його багатющі публіцистичні есеї, поетичні переклади з численних європейських мов та епістолярій і понині залишаються «розпорошеними» по різних часописах та архівах, чекаючи свого сумлінного дослідника. До недавня праць цього літературознавця, як це не парадоксально, в Україні не було.

«Та цей парадокс ми «сотворили» самі – нині суцільні філологи материкової України, які мовби не відчували «відсутності» імені Володимира Державина, – пише Тарас Салига. – Щоправда, не цілковиту його відсутність, бо все ж його працями ми послуговувались. Ідеться ж бо про окреме видання його досліджень, хоча б про подібний том, як зараз маємо. Таке спізнення, думаю, пояснюється складністю постаті вченого. Скажімо, його багатолітня «війна» з Іваном Багряним, що велася на сторінках української еміграційної періодики, а головню «Українських вістей» та «Українського самостійника» багатьом «зв'язувала руки», бо причини ведення цієї війни за своєю природою ментально українські, які ніколи нікому не приносили користі», – з прикрістю зауважує сучасний літературознавець [8, с. 682].

Якщо ж синтезувати написані в еміграції відомі праці Володимира Державина літературознавчого змісту, принаймні зібрані і видані в його недавно надрукованих книгах «Література і літературознавство, 2005», «У задзеркаллі художнього слова» (два видання, 2012 і 2015), «Літературознавство. Критика. Публіцистика» (2017) (свідомо оминаємо тут величезний корпус його перекладознавчих, мовознавчих, історичних матеріалів), то можна зробити висновок, що вони більшою чи меншою мірою несуть у собі три домінуючі концепції його дослідницького мислення: естетичну, моральну й національну. І тут не так важливо, чи то теоретико-літературні або ж історико-літературні розвідки, чи то статті про українське або ж зарубіжне письменство, чи то літературно-критичний виступ з певної нагоди (наприклад, «Проблема наслідування і стилізації», «Дух і джерела київського неоклясицизму», «Белетристична проза Тодося Осьмачки» чи «Крістіян Дітріх Граббе – драматург німецького романтизму»). Загалом Володимир Державин однаково володів даром проникнення у будь-які літературознавчі явища, тонким розумінням та інтерпретацією їх як у контексті українського, так і європейського літературного та культурного процесів, завжди виокремлюючи в них художні, національні й загальнолюдські основи.

Що ж торкається методи його наукового осмислення, то, як переконують численні студії Володимира Державина, вона здебільшого має характер синтетично-аналітичний. Однаково, чи то йдеться про теоретичний, історико-літературний, або ж літературно-критичний аспекти дослідження. Всюди вчений застосовував і поєднував настанови і засади біографічної, порівняльної, культурно-історичної та психологічної шкіл академічного літературознавства, елементи формального та структурального аналізу. Розуміючи, що «художній твір або літературна творчість – це не тільки суб'єктивне натхнення і працею явище, а й об'єктивований часом, умовами й обставинами процес, Володимир Державин у своїх працях, по суті, завжди органічно поєднував ці два чинники у методології наукового вивчення» [11, с. 339].

Тому першою тут виокремлюється засада, яку умовно можна означити, як єдність національного і загальнолюдського, без якого, власне, не може існувати літературний процес у будь-яку епоху і будь-якого народу, в тому числі українського. Літературознавчі концепції здебільшого теоретичних праць дослідника й виростили з цього розуміння («Національна література як мистецтво /Мистецька мета і метода національної літератури/», «Проблематика стилів і плужанство за кордоном», «Проблема наслідування і стилізації», «Вчення античної риторики про фігури сенсу (schemata dianoiias)», «Літературна критика і літературні жанри», «Кристалізація літературних розбіжностей», «До питання про сучасну літературну рецензію: Критика чи інформація?» та ін.).

Так, головний пафос статті «Національна література як мистецтво» Володимир Державин зводить до того, що саме «категорія національного як специфічного естетичного виміру художності твору, з одного боку, зумовлює його самобутність і водночас інтегрує його мистецький світ у загальнолюдську культуру, а з іншого, – так чи інакше неодмінно пов'язує його із духовним формуванням нації» [9, с. 201]. Йдеться, отже, про літературознавче (передусім теоретичне та історико-літературне) поняття, що стосується не лише творчості, а й динаміко-цілісного природного, геопсихічного, соціоетичного, культурно-морфічного буття народу, своєрідності його історичного досвіду, ціннісних установок та ідеалів. Як доводить Володимир Державин, національне в літературі і мистецтві є єдиною можливою формою вияву загальнолюдських духовних цінностей, а інтернаціональне, що уможливорює різноманітні впливи та запозичення, асиміляції та засвоєння національними літературами і мистецтвами, є одним із суттєвих чинників їх розвитку. «Саме оцьому нормативному розумінню національної літератури присвячена наша розвідка, – пише автор, – під національною літературою розуміємо тут ту літературу, яка формує націю духовно, тривало позначаючись на її ментальності» [3, с. 476].

Тут доречно згадати справедливі судження іншого українського вченого з діаспори Юрія Бойка-Блохіна. Коментуючи статтю Володими-

ра Державина «Українська поезія і її національна чинність», він слідом за Державиним підкреслює думку важливого і принципового значення: є твори, що належать своєю мовою до нації чи віддзеркалюють національну дійсність, сказати б, механічно; але є інші твори, ті, що творять, формують духовність нації, «тоді як національна література становить не аретмитичну суму літературних творів певного етнічно-національного чи мовно-національного середовища, а тільки специфічно національне в літературі, тільки частину літератури певної нації, проте частину найчиннішу», – цитує він ученого. «Можливо, проф. Державин не мав на думці тут давати визначення націоналістичної культури, але він його дав і саме в тому сенсі, в якому давав сл. п. О. Ольжич» [2, с. 671].

Від теоретичних категорій дослідник спрямовує свій взір на український історико-літературний процес, не приховуючи національних, а й часто націоналістичних засад нашого письменства і свого підходу до нього («Дух і джерело київського неоклясицизму», «Поезія Миколи Зерова і український клясицизм», «Поет епохи», «Національна героїня» та ін.), адже метод – це аналог предмета, а відтак властивостями нашої літератури мусить визначатися й метод її наукового вивчення. Тому в цілому ряді статей про історико-літературний процес як на материковій Україні, так і в українському зарубіжжі Володимир Державин не те що ідентифікує поняття національного і націоналізму в літературі, він в умовах несвободи рідного письменства точно розставляє акценти над ними. Тож у розвідках про творчість Євгена Маланюка, Михайла Ореста, Євгена Плужника, Тодося Осьмачки, Юрія Клена, Павла Филиповича, Олени Теліги, торкаючись так чи так цих проблем, під націоналізмом дослідник розуміє відстоювання пріоритетів української нації, насамперед в аспекті духовному, на що й спрямована його наукова діяльність.

У вже згадуваних працях «Національна література як мистецтво» та «Українська поезія і національна чинність» учений актуалізує проблему взаємин між літературою і національно-етнічною свідомістю. «Під феноменом національно-етнічного, – вважає В. Державин, – можна розуміти кілька речей: 1) спонтанне ставлення представника тієї чи іншої нації до дійсності не тільки тоді, коли він хоче її змалювати, а й тоді, коли думає про неї або впливає на неї; 2) певну національну ідеологію, яка може впливати на людську поведінку, мислення і творчість і змінюватися разом з гносеологічною базою або ж відставати від неї, що призведе до нерівномірності розвитку; 3) певну філософську систему, яку можна виявити або через близькість твору до національно-філософської доктрини, або через дослідження цієї «філософії» в самому тексті та його елементах. «Звичайно, ці способи можуть переплітатися, та все ж при перекладі їх на мову понять з'являється небезпека суб'єктивного трактування. Так само варто піддати аналізу і поняття «література», знайти його характерну прикмету і обґрунтувати живий контакт з етнічно-національною свідомістю» [1, с. 691]. Національна чинність мистецтва,

переконає Володимир Державин, існує не тільки поза художнім твором як засіб вираження, але є також безпосереднім принципом художньої побудови, впливає на взаємовідношення між його елементами і на загальне значення художнього знака, яким є твір.

«Думка, що вона є елементом художнього твору, але елементом особливим, який міститься і в творі, і поза ним і зближує літературу широкою сферою людської культури» [1, с. 691], наскрізною ниткою проходить через інші літературно-критичні праці Володимира Державина – «Три роки літературного життя на еміграції» (1945-1997), «Geld und blau, moderne ukr. Dichtunding Aswah»), «Молода Українська поезія», численні розвідки про Павла Тичину, Євгена Плужника, Євгена Маланюка, Олен Телігу, Олега Ольжича, Богдана Бойчука, Емму Андієвську, Богдана Рубчака, Вадима Лесича, Теодора Курпіту, Марту Калитовську, Федора Коваля, Остапа Тарнавського, Олега Зуєвського, Леоніда Лимана. Власне, з цим незаперечним положенням Володимира Державина тісно взаємозв'язана й друга методологічна засада його літературознавчих досліджень, що її умовно можна йменувати як повернення та естетичне переосмислення заборонених чи забутих у материковому літ-процесі творчих постатей. Постатей, ідеологічно табуйованих червоною цензурою в історії розвитку українського письменства, надто на початку ХХ століття. Актуальність такого методологічного підходу не втрачається, безумовно, й сьогодні, коли внаслідок заполітизованого в недалекому минулому радянського літературознавства історія української літератури, зокрема, повторюємо, ХХ століття в своєму обсязі не дораховувалася двох третин корпусу художніх творів та їх авторів. Тож і нині важливим завданням української науки про наше письменство залишається створення реальної картини літературного процесу (його повноти й цілісності), без будь-яких винятків та упереджених трактувань.

Володимир Державин, по суті, одразу ж після вимушеної еміграції за межі України завжди виходив з тієї методологічної засади, яку сформував як нагальну потребу вивчення діаспорним науковим світом проблем, що їх за тодішніх політичних й ідеологічних умов в Україні годі було розв'язати чи вивчити вітчизняним літературознавством. Тож за предмет дослідження він обирав творчість не знаних чи проскрибованих в Україні письменників, здебільшого представників «розстріляного відродження» або тих, кого система тоталітаризму просто не приймала за їх твори, що будили національну, громадянську свідомість.

Численні праці про Миколу Зерова («Поезія Миколи Зерова і український клясицизм», «Дух і джерела кийвського неоклясицизму»), Павла Филиповича («Великий поет-мислитель»), Освальда Бургардта (Юрія Клена) («Попіл імперій» Юрія Клена і новітня спроба переоцінки його поезії»), Євгена Плужника («Лірика Євгена Плужника»), Олега Ольжича («Олег Ольжич – поет національного героїзму», «Поетичне мистецтво Ольжича»), Євгена Маланюка («Поет епохи»), Михайла Ореста («Лицар

ідеалу», «Поезія Михайла Ореста і неоклясицизм»), Олену Телігу («Національна героїня»), Тодосю Осьмачку («Белетристична проза Теодосія Осьмачки») та інші істотно збагачували загальне уявлення про розвиток літературно-художнього процесу перших десятиліть ХХ століття, повертали українцям, надто з материкової вітцівщини, їх духовні і національні орієнтири.

Тому й не дивно, що сьогоденні науковці, які прагнуть з'ясувати особливості та своєрідність українського літпроцесу означеного періоду, себто 20–30-х років, і виявити творчу неперебутність згаданих українських письменників, зокрема в еміграції, не можуть обійтися без досліджень Володимира Державина, не можуть оминати його літературознавчих положень, як приміром, про те, що теоретичною базою для українського парнасізму стала видозміна художніх засад київського неокласицизму та празької школи поетів, що поетичне мислення Євгена Плужника виростало не з літературних джерел, а з його повсякденного досвіду власної імпресіоністської ідейно-естетичної свідомості тощо. Має цілковиту рацію Ігор Качуровський, коли з цього приводу стверджує: «... праці Володимира Державина про неоклясицизм і поетів празької школи я назвав би найваговитішими і найвищим здобутком українського літературознавства» [6, с. 231].

Окремо слід сказати, про участь Володимира Державина у літературній дискусії щодо проблеми існування Київської школи неокласицизму та їх послідовників, започаткованої статтею Юрія Клена «Бій може початись» 1946 року на сторінках журналу «Звено». Дискусія стимулювала появу на світ низки глибокозмислових розвідок В. Державина про творчість Олега Ольжича – («Літературне мистецтво О. Ольжича», «Поезія героїзму», «О. Кандиба-Ольжич як поет і науковий діяч», «Поетичне мистецтво Ольжича», «Олег Ольжич – поет національного героїзму», «Олег Ольжич. Величність – Majesty» та ін; про Олену Телігу – «Шлях до клясицизму», «Заповіт Олени Теліги»; про Миколу Зерова – «Поезія М. Зерова і український клясицизм», «Великодня містерія поезії Миколи Зерова»; про Юрія Клена – «Неопубліковані твори Юрія Клена», «З останніх днів земного життя Юрія Клена», «Попіл імперій» Юрія Клена і новітня спроба переоцінки його поезії» та ін.; про Михайла Ореста – «Книга артистичного бачення», «Поезія непохитної віри і надії», «Співець земної природи і надземної правди»; про Святослава Гординського – «Войовничий неоклясицизм Святослава Гординського»; про Яра Славутича – «Поезія Яра Славутича», «Modern Ukrainian lyrics in the English rendering», «Oasas. Selected poems by Yar Slawutych».

Тут доречно буде окреслити третю засаду в методології дослідництва діаспорного вченого – перспективи розвитку українського письменства за кордоном і його вписуваність до координат материкового літературно-художнього процесу, що впливала із синтезу сповідуваних ним національного та європейського як неодмінних чинників подальшо-

го розвитку цього процесу. Відомо, що навколо цієї проблеми свого часу розгорнулися жваві, нерідко й гострополемічні дискусії та обговорення за участю не лише літературознавців, а й художників слова. Прикладом цього може слугувати літературна критика періоду МУРу, яка здебільшого вміщувалася на сторінках збірників «Мистецтво Українського Руху» (вийшло всього три випуски), починаючи з середини 40-х і завершуючи початком 50-х років минулого століття. Як відомо, МУР почався з проголошення теоретичної платформи, що здебільшого передбачала певний напрям руху, з яким нібито погоджувалися всі «мурівці». Однак уважне читання матеріалів МУРу доводить, що з «самого початку МУРівський дискурс був глибоко конфліктним. У ньому в новій і значно інтенсивнішій формі відродилися старі суперечки й делами української літератури», – зазначає Соломія Павличко [7, с. 297].

Історики національної літератури підкреслюють, що мало який період української літератури, мало яка її сторінка пронизані таким духом теоретизування й полеміки, як три роки МУРу. Власне, розмов про те, як писати, що писати, для кого писати, в кінцевому підсумку виявилось більше, ніж самих написаних і надрукованих творів. Юрій Шерех у своїх спогадах зауважував: «діяльністю фактично було передовсім говорення». А Іван Багряний ще на самому початку помітив, що «створилося не нормальне явище – «літератури» про літературу далеко більше, аніж самої літератури» [Цит. за: 7, с. 297]. «Більшість доповідей на МУРівських з'їздах та конференціях переважна частина критичних статей присвячувалася знайомому ще з часів Франка питанню: якою має бути українська література, іншими словами, як писати?! Письменники й колишні професори літератури засипали один одного різноманітними рецептами, порадами, закликами, інструкціями, завданнями, настановами. МУР народжувався з дискурсом гасел і рецептів» [7, с. 297].

Так от, серед дискутантів (Улас Самчук, Остап Грицай, Іван Багряний, Ігор Костецький, Віктор Петров та ін.) про майбутнє «великої літератури» особливою опозиційністю, навіть непримиренністю відзначалися виступи Юрія Шереха (Шевельова) та Володимира Державина, зокрема про стильові орієнтації представників тодішнього українського еміграційного письменства. Перший відстоював концепцію «національно-органічного стилю» в літературному процесі діаспори, за якою творчість багатьох художників слова українського зарубіжжя у філософському аспекті мала б розвиватися як відрух од загально-європейського до конкретно національного, а в плані, власне, естетично-стильовому – від неокласицизму до неоекспресіонізму. З цим він пов'язував твори Ігоря Костецького, Віктора Домонтовича (Петрова, Бера), Годося Осьмачки та Василя Барки. Другий, погоджуючись щодо синтезу національного й загальнолюдського в художній літературі, що позначався на її ідейному пафосі, все ж заперечував саме існування в українському письменстві діаспори «національно-органічного стилю», потрактуючи його, як й

інші стильові означення тогочасного літературознавства («активний романтизм», «реалізм атомової доби»), фантомними виявами та дефініціями нездійснених художніх напрямів.

І це не був вияв емоційного запалу дискусії, а чітке окреслення своєї позиції у згаданій полеміці. Адже задовго до неї у статті «Проблематика стилів і плужанство за кордоном», що була вміщена на сторінках «Науково-літературного збірника» (1947, №1), Володимир Державин з властивою для нього пристрасною й аргументованістю спростував методологічні принципи та підходи Юрія Шереха, зауваживши, що поняття «національно-органічного стилю» не цілком виразне, зрештою, аж ніяк не співвідноситься з іншими літературними стилями, зосібна з «клясицизмом» чи «бароко». Більше того, звести літературу й мистецтво до якогось одного, навіть домінуючого стилю, на переконання Володимира Державина, – значить не що інше, як обмежити їх у своїх художніх виявах, звузити коло вживаних тем, образів, характерів або сюжетів. Тим часом національний ідеал у своєму творчому втіленні не терпить будь-якої регламентації, надто коли йдеться про стильову систему, кожен складник якої часто зумовлений історичними обставинами і має свої, характерні лише для певного стилю, домінантні естетичні ознаки, свою образну структуру, свої жанроутворення тощо.

На думку Володимира Державина, що її він почасти реалізує й у згадуваній праці «Національна література як мистецтво (Мистецька мета і метода національної літератури)», національний характер будь-якого письменства виражається у кожному стилі, який справді існує – чи буде це романтизм «Гайдамаків» Тараса Шевченка, чи виявиться це у символізмі Павла Тичини або ж у неокласицизмі Максима Рильського. Звідси «національно-органічний стиль», що претендує на верховенство над цими реальними стилями як, мовляв, універсальна та абсолютно новаторська ідейно-естетична своєрідність, призводить тільки до теоретичної витіюватості, а відтак і до заплутаності суті дефініцій, понять, явищ стилю як такого.

Володимир Державин піддавав сумніву й інші положення Юрія Шереха щодо «національно-органічного стилю», зосібна ті, що торкалися народження експресіоністського типу художнього мислення в українській еміграційній літературі. Він заперечував висновок свого опонента про те, що відірваність від національних джерел, непрості умови творчого побутування за кордоном, зрештою, часта необлаштованість життя неодмінно спонукають до духовно-душевних розладів й утвердять експресіоністську авторську ідейно-естетичну свідомість. Навіть більше, такі погляди вчений вважав антинауковими, деструктивними і некоректними. Цікаво, що Юрій Шерех у дискусіях з Володимиром Державиним в окремих випадках погоджувався з його критикою. Так, він визнавав органічне співіснування різних стилів у літературному процесі, зокрема української діаспори, не заперечував того, що романтизм «Гайдамаків»

Тараса Шевченка, символізм раннього Павла Тичини та класицизм раннього Максима Рильського несуть у собі ознаки українськості, проте він зазначив не в усьому вивершені національно, не завжди проступають як домінуючі в творчості окремо взятого письменника чи літпроцесу, як один головний у системі стилів тощо. Зрештою, обстоюючи саме поняття і кваліфікацію «національно-органічного стилю», Юрій Шерех так і не давав йому науково точного визначення, позаяк він, стиль, мовляв, ще остаточно не сформувався. Симптоматично, що Юрій Шерех згодом ці свої погляди на стиль та його «національну органічність», зосібна в літературі української еміграції, переглянув та переосмислив, назвавши їх не інакше, як «наївне споглядання» й «виразне візіонерство». «Врешті-решт, національно-органічний стиль, як і перед тим задекларована ідея «великої літератури», стала не чим іншим як звичайним фактом (хай і задокументованим) літературно-художнього процесу в українській діаспорі, як естетичне явище, що через свою невизначеність й абстрактність позбавлене будь-якої надії на подальший розвиток. Як би там не було, все це давало підставу до опозиційності таких поглядів з боку багатьох учасників МУРу» [12, с. 13].

Хоча Володимир Державин й обстоював думку про необхідність різностильових напрямів у розвитку української художньої еміграційної літератури, все ж і він визнавав пріоритет одного з них – неокласицизму. У своїх працях «Три роки літературного життя на еміграції», «Національна героїня», «Поезія і проза Леоніда Лимана», «Поезія Емми Андіївської», «Українська молода поезія на сьогодні» та ін. Літературознавець пов'язував з цим типом художнього мислення майбутнє не лише письменства українського зарубіжжя, а й материкової літератури. Важко з цим погодитися, навіть зважаючи на доволі аргументовані доводи вченого, що коли «національно-органічний стиль» базувався на певних традиціях, то неокласицизм виростав із новаторських інтенцій у стильових пошуках українських авторів, що кращі досягнення представників «працької школи» тісно пов'язані з київським неокласицизмом. Навіть поділяючи тезу Ігоря Качуровського про те, що праці Володимира Державина про Миколу Зерова, Павла Филиповича, Освальда Бургардта, Євгена Плужника, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Олену Телігу та Михайла Ореста слід віднести до найвагоміших здобутків нашого вітчизняного літературознавства, все ж щодо абсолютизації неокласичного стилю у діаспорному і материковому літературному процесі слід висловити певні застереження. Бо тут виявляється не що інше, як друга, порівняно з шерехівською, крайність, крайність, що заважає об'єктивно проаналізувати створену ситуацію.

Переконливі спостереження з цього приводу виявив Микола Ільницький: «Симпатик неокласицизму, В. Державин ладен підігнати під цей стиль усе, що мало форму чіткого канонічного вірша. Хоча при уважному погляді на кожного з названих поетів (неокласиків і пражан. –

С.Х.) можна зауважити, що Є. Маланюк ламав не тільки колишню «залізну» строфу – ламався його голос, зазираючи поза край буття; що М. Орест не стільки неокласик, як символіст, який відчитує таємні писмена книги лісу; що Т. Осьмачка у поезії «Поет», як і в повісті «Старший боярин», вибудовує свій міф України на тлі світових, навіть космічних катаклізмів; хіба що, може, Ю. Клен відходив від романтичних сюжетів своєї збірки «Каравели» (1937) з шукачами пригод та нових просторів і приходив до заглибленої зрівноваженості історіософської проблематики, яку йому продиктували зіткнення світових сил зла і справедливості, світла і пільми» [5, с. 212]. Тож Володимир Державин так і не спромігся запропонувати якусь іншу стратегію і «був настільки химерно-хаотичним і не послідовним у своїх визначеннях, що, попри велику активність й кількість написаного, зайняти місце першого теоретика сучасної української літератури або МУРу йому не судилося» [7, с. 300].

І нарешті, ще одна, остання, із методологічних засад літературознавчих досліджень Володимира Державина, що її можна умовно окреслити, як реінтерпретація вивченого і відомого. Мова йде про серію статей українського вченого, присвячених творчості західноєвропейських поетів, прозаїків і драматургів, скажімо, «Вільям Вордзворс і т.зв. озерна поетична школа», «Поезія Поля Верлена», «Райнер Марія Рільке», «Поет надлюдського (Фрідріх Ніцше)», «Крістіян Дітріх Граббе – драматург німецького романтизму» та ін. Вони, на відміну від теоретико-літературних й історико-літературних розвідок про українське письменство, писалися з однією метою, яку влучно визначив Ігор Качуровський. «Ще одним внеском Державина до української культури були його (...) невеличкі статті про західних письменників (про Ередія, Ніцше, Стівенсона, Леконт де Ліля тощо), – зауважує він. – Справа в тому, що українська літературна молодь, яка формувалася в тридцятих роках, а також і ширші кола технічної інтелігенції – через незнання мов і специфічне спрямування як високо шкільних програм, так і видавничих плянів (де перевагу письменникам Західного світу віддавалося за критерієм «лівизни», а не мистецької якості) – фактично були тільки поверхово обізнані зі світовою культурою взагалі, а з літературою зокрема» [6, с. 231].

Проте і в цих матеріалах чітко виявляються літературознавчі концепції Володимира Державина – естетична, моральна і національна. Зрештою, кожна праця українського дослідника про зарубіжних художників слова так чи інакше мимоволі проектувалася на національне письменство, не зважаючи, де воно витворювало свої духовні цінності – на материковій землі, а чи в діаспорі. Тому-то так увиразнюються у згаданих статтях окремі вірогідні припущення вченого про, скажімо, типологічну близькість поетичного мислення Леконт де Ліля й українських неокласиків, впливи філософії Ніцше на творчість українських класиків тощо. Такі чи подібні гіпотези, навіть висловлені принагідно Володимиром Державиним, мають право на існування: вони або доводяться, або

спростовуються, або просто уточнюються наступними науковими пошуками, новим поколінням дослідників.

Названі нами й окреслені кілька методологічних засад і літературознавчих концепцій наукової творчості Володимира Державина, що виявляють еміграційну модель його спадщини [4, с. 19], безумовно, не становлять собою якихось особливих секретів дослідження художньої літератури, надто в нинішній час. Українські вчені за роки незалежності нашої держави також опанували, а відтак часто звертаються до цих чи схожих методологічних настанов і літературознавчих концепцій в аналізі ідейно-естетичних явищ національного чи зарубіжного письменства. Однак це аж ніяк не знецінює, а навпаки, підносить значення наукового доробку Володимира Державина.

Тому, по-перше, що ця методологія і цей концептуалізм розроблялися ним упродовж усього його творчого життя (починаючи з років навчання і роботи у Харкові й завершуючи невтомною працею в еміграції, зокрема в Німеччині), в той час, як учені з материкової землі головним чином через політично-ідеологічні перепони прийшли до цього значно пізніше.

По-друге, така стабільність його наукових позицій та підходів, по суті, ґрунтується на природних чинниках літературно-художньої творчості, впливає з тодішніх обставин підневільності української літератури в тоталітарному режимі совєтської системи, офіційного радянського літературознавства. Звідси, звільнившись від цих ідеологічних кайданів, наша наука про художнє письменство сьогодні цілковито органічно перейшла до використання актуальних методологічних засад і літературознавчих концепцій, що до них активно зверталися учені з української діаспори, зокрема Володимир Державин.

Література

1. Астаф'єв О. Апокрифи Володимира Державина / О. Астаф'єв // Володимир Державин. У задзеркаллі художнього слова: Вибрані праці. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С.689-694.
2. Бойко Ю. Нова антологія / Ю. Бойко // Володимир Державин. У задзеркаллі художнього слова: Вибрані праці. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 670-672.
3. Державин В. У задзеркаллі художнього слова: Вибрані праці / В. Державин. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – 756 с.
4. Єндик Р. Володимир Миколайович Державин. Передмова / Р. Єндик // Державин В. Афоризми. – Мюнхен, 1966. – С. 3-21.
5. Ільницький М. Мале літературне відродження. Літературна критика періоду МУРу / М. Ільницький // У фокусі віддзеркалень: Статті. Портрети. Спогади. – Львів, 2005. – С. 202-221.

6. Качуровський І. Володимир Державин – теоретик неокласицизму / І. Качуровський // Променисті силъвети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – Мюнхен, 2002. – С. 228-237.
7. Павличко С. МУР як епоха і як дискурс / С. Павличко // Теорія літератури. – К.: Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2002. – С. 277-315.
8. Салига Т. Повернення Володимира Державина / Т. Салига // Володимир Державин. У задзеркаллі художнього слова: Вибрані праці. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 682-688.
9. Хороб С. Володимир Державин – теоретик та історик літератури / С. Хороб // Українознавство: документи, матеріали, раритети. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 200-205.
10. Хороб С. Науковий універсум Володимира Державина / С. Хороб // На літературних теренах: Зб. статей. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, 2006. – С. 343-255.
11. Хороб С. Літературознавчий концептуалізм Володимира Державина /еміграційна модель творчості / С. Хороб // Володимир Державин. У задзеркаллі художнього слова: Вибрані праці: У 2-х т. – Т.2. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – С. 338-346.
12. Хороб С. Творчість Володимира Державина періоду МУРу / С. Хороб // Володимир Державин. Літературознавство. Критика. Публіцистика. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. – С. 3.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 24.03.2017 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Салигою Т. Ю.*

THE RESEARCH FOUNDATIONS OF VOLODYMYR DERZHAVYN'S SCIENTIFIC THINKING

S. I. Khorob

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Chair of Ukrainian Literature;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko St., 57;
tel. +380 (342) 59-60-74; e-mail: khorob@ukr.net*

The article makes an attempt to reveal the research foundations of scientific thinking of the famous scholar from the Ukrainian Diaspora Volodymyr Derzhavyn. On the example of his many works of a theoretical-methodological and historical-literary direction, numerous studies into Ukrainian and foreign belles-lettres that the Ukrainian literary critic wrote in the post-war years, the dominant concepts of his research toolkit are defined.

Keywords: *literary science of the Ukrainian Diaspora, Volodymyr Derzhavyn, scientific thinking, research concepts.*